

Aan de slag met de gemeenschapsvormende functie

socius, maart 2019, Marc Jans

Organisaties hebben verschillende aanknopingspunten om hun visie op de gemeenschapsvormende functie te bepalen. Deze aanknopingspunten zijn:

- de bepalingen over de gemeenschapsvormende functie (decreet van 2017)
- de visie en missie van jouw organisatie (je toekomstbeeld)
- de bestaande praktijken en bijhorende logica's van je organisatie (het DNA van je organisatie en jouw praktische wijsheid)
- de maatschappelijke context waarin je werkt (trends en ontwikkelingen)
- door anderen gedocumenteerde visies en handelingslogica's over gemeenschapsvorming (inhoudelijke bouwstenen en inspiratiebronnen)

We staan hier eerst heel even stil bij deze aanknopingspunten en gaan vervolgens meer uitgebreid in op gedocumenteerde visies en logica's over gemeenschapsvorming die je als inspiratiebronnen kan gebruiken bij het explicieteren van je eigen visie op de gemeenschapsvormende functie.

1. Decretaal kader

Gemeenschap en gemeenschapsvorming zijn meerlagige en complexe begrippen. Zonder moeite kan je je verliezen in een veelheid aan definities en betekenissen. Vanuit een sociaal-cultureel perspectief en in de context van het decreet houdende de subsidiëring en erkenning van het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 2017 bieden specifieke bepalingen en definities houvast bij jouw keuze voor en visie op de gemeenschapsvormende functie.

Voor het decreet is een functie een weloverwogen keuze over de aard van de beoogde sociaal-culturele interventies. Een functie bepaalt de aard, vorm en structurering van de sociaal-culturele praktijk en de processen die je daarmee beoogt. Functies, ook de gemeenschapsvormende, moet je situeren aan de interventiekant: hoe ga je interveniëren? Met de gemeenschapsvormende functie faciliteer je doelgericht processen en praktijken die groepen en gemeenschappen vormen en ondersteunen of die de interactie tussen groepen en gemeenschappen versterken.

Een groep is hier het geheel van deelnemers aan en deelhebbers in een sociaal-culturele praktijk.

Een gemeenschap is een netwerk van mensen die in zelforganisatie en samenwerking iets delen met elkaar. Wat die mensen met elkaar delen kan heel uiteenlopend zijn:

- persoonskenmerken (demografisch, sociaaleconomisch,...)
- betekenissen, normen en waarden (cultuur, overtuiging, religie, ...)
- een agenda of ambitie (minder dan 2° opwarming, armoede betrijden, brexit, ...)
- goederen (een gemeen goed, middelen, ...)
- geografische ruimte (plaats, buurt, ...)
- ...

Buurtten, wijken, de holebi-gemeenschap, Turkse, Italiaanse of Marokkaanse gemeenschap, geloofsgemeenschappen en online gemeenschappen zijn enkele voorbeelden.

Binnen één gemeenschap kunnen verschillende doelgroepen betrokken zijn. In de context van sociaal-cultureel volwassenenwerk is een doelgroep verbonden met een vorm van interventie of agogisch handelen. Voorbeelden van doelgroepen zijn: ouders van jonge kinderen, vrouwen, senioren, werklozen,... Een kansengroep is een specifiek benoemde doelgroep waarvan op basis van onderzoek blijkt dat ze minder bereikt wordt door het sociaal-culturele aanbod.

Het beleidskader (decreet 2017) erkent ook het belang van de ontmoetings- en ontspanningsfunctie als gemeenschappelijke pijler om sociaal-culturele praktijken te ontwikkelen maar beschouwt deze niet als onderscheidende functies. Het organiseren van ontmoetingsactiviteiten kan voorwaardenscheppend zijn om in te zetten op de gemeenschapsvormende functie maar daarmee vul je de gemeenschapsvormende functie niet in. Door louter ontmoeting te organiseren tussen verschillende mensen vervul je de gemeenschapsvormende functie niet. Daar zijn meer en ook andere interventies voor nodig.

2. Jouw missie en praktische wijsheid

Tegen de achtergrond van deze definities en bepalingen sta je als sociaal-culturele volwassenenorganisatie voor de uitdaging om in je beleidsplan een onderbouwde visie te formuleren op de gekozen functiemix. Behoort de gemeenschapsvormende functie tot die mix, dan formuleer je ook voor deze specifieke functie een onderbouwde visie.

Kiezen voor de gemeenschapsvormende functie betekent dat deze functie een kernfunctie is voor je organisatie, tot het DNA van je organisatie behoort. Organisaties kunnen met zo'n keuze aanknopen bij succeservaringen uit het recente verleden, bij de capaciteit die ze daarrond ontwikkelden en bij de praktisch wijsheid die hun medewerkers daarbij aan de dag leggen. Daar haal je ongetwijfeld relevante inspiratie voor het ontwikkelen van een onderbouwde visie op de gemeenschapsvormende functie.

Om je beleidsplan goed te kunnen beoordelen verduidelijk je in relatie tot de missie van je organisatie ook je visie op groepen en gemeenschappen en interacties daartussen. Je verantwoordt toekomstige werkwijzen om processen te ondersteunen en te faciliteren die leiden tot het vormen van deze groepen en gemeenschappen of tot interacties tussen deze groepen en gemeenschappen.

Voor de visitatiecommissie toon je achteraf met werkingsgegevens aan op welke manier je de gekozen functiemix en onderscheiden functies in praktijk bracht en tot welke resultaten dat leidde. Specifiek voor de gemeenschapsvormende functie geef je aan welke initiatieven je ondernomen hebt om de vorming van groepen en gemeenschappen te ondersteunen en te faciliteren of welke initiatieven je ondernomen hebt om interacties tussen groepen en gemeenschappen te stimuleren. Je bengt de gemeenschapsvormende processen en praktijken en de resultaten die daaruit voortvloeien in beeld. Die resultaten kan je verbinden

met de bijdrage die je als sociaal-culturele volwassenenorganisatie levert vanuit de drie rollen van het sociaal-cultureel werk: de verbindende, de kritische en de laboratoriumrol.

3. De maatschappelijke context

Maatschappelijke contextanalyses wijzen al enkele decennia op trends en ontwikkelingen die bepalend zijn voor gemeenschappen en gemeenschapsvorming in onze hedendaagse samenleving.

Maatschappelijke ontwikkelingen en fenomenen zoals individualisering, toenemende diversiteit, migratie, multiple identiteiten, virtuele identiteiten brengen uiteenlopende en gefragmenteerde leefwerelden met zich mee: we delen niet langer vanzelfsprekend dezelfde leefwereld. Dat heeft zo zijn gevolgen voor gemeenschappen en gemeenschapsvorming.

Bovendien staan vandaag tal van maatschappelijke systemen en structuren, waaronder onze welvaartstaat zelf, onder druk omwille van maatschappelijke ontwikkelingen en fenomenen zoals globalisering, glocalisering, veranderende relatie tussen middenveld, overheid, burger en markt, informatisering, milieurisico's en superdiversiteit. Onder die druk engageren steeds meer groepen en gemeenschappen zich in transitieprocessen, processen van sociaal leren en maatschappelijk innoveren. Door op de gemeenschapsvormende functie in te zetten kunnen sociaal-culturele praktijken bijdragen aan zo'n processen.

Toekomstverkenningen geven aan dat de fragmentering van leefwerelden en de druk op maatschappelijke systemen ook de komende jaren zal aanhouden. In haar memorie van toelichting onderkent ook de decreetgever die ontwikkelingen: *“onze actuele samenleving bestaat uit een dynamisch, heterogeen geheel van deels overlappende gemeenschappen.”*

Sociaal-cultureel volwassenenorganisaties kunnen hun keuze voor de gemeenschapsvormende functie verantwoorden in relatie tot die maatschappelijke ontwikkelingen. Naast missie en praktijkervaring vormt ook de eigen maatschappelijke contextanalyse een belangrijke bron voor de ontwikkeling van een eigen visie op de functiemix en de gemeenschapsvormende functie.

4. Inspiratiebronnen

Los van het decretaal kader dachten en denken veel mensen, waaronder sociologen en pedagogen, na over gemeenschappen en gemeenschapsvorming. Dat levert tal van inspiratiebronnen op die je in combinatie met je missie, eigen praktische wijsheid en je maatschappelijke contextanalyse kan aanboren om een eigen visie op de gemeenschapsvormende functie te ontwikkelen. Hieronder overlopen we enkele actuele relevante inspiratiebronnen.

4.1 Sociaal kapitaaltheorieën (bonding en bridging)

Het decreet citeert een veel terugkomend begrippenpaar, 'bonding' en 'bridging': *“wanneer we groepen of gemeenschappen vormen spreken we ook over bonding. Dan versterken we de band tussen mensen die zich in elkaar herkennen: bijvoorbeeld mensen met gelijke leeftijd, ras, religie enzovoort. Wanneer we de interactie tussen groepen en/of gemeenschappen versterken spreken we over bridging. Dan verbinden we mensen die van elkaar verschillen.”*

De inspiratie daarvoor komt van de Amerikaanse socioloog Robert Putnam¹. Hij voerde onderzoek naar de staat van de netwerken tussen mensen, netwerken die steunen op gedeelde normen en vertrouwen. Zo'n netwerken noemt Putman het sociaal kapitaal van een samenleving. Op basis van onderzoek naar deelname aan het verenigingsleven in de Verenigde Staten stelt hij vast dat zo'n netwerken de laatste decennia aan het afbrokkelen zijn. Hij signaleert een teloorgang van sociale cohesie en gemeenschap. In Vlaanderen bestuderen Marc Hooghe, het Steunpunt Cultuur en de Studiedienst van de Vlaamse Regering de toestand van het sociaal kapitaal in Vlaanderen.

Enkele van hun vaststellingen:

- gesegregeerde vormen van participatie aan verenigingen (soort zoekt soort)
- algemene daling van lidmaatschap aan verenigingen
- oververtegenwoordiging van vrouwen, 55-plussers en hoger opgeleiden
- stijgend gevoel van onveiligheid
- wantrouwen ten aanzien van migranten

Deze vaststellingen bewegen de Vlaamse overheid om op gemeenschapsvorming in te zetten. Dat doet ze onder meer door de gemeenschapsvormende functie expliciet toe te wijzen aan gesubsidieerde middenveldspelers zoals het sociaal-cultureel volwassenenwerk en door sociale cohesie hoog op de politieke agenda te plaatsen.

Een gemeenschap vormgeven is volgens Putman een verhaal van verbindingen en verbondenheid. **Bonding netwerken** zijn de verbindingen tussen mensen die elkaar als gelijkend ervaren. De eigen groep staat centraal. Een samenleving met veel en sterke bonding netwerken riskeert uit geïsoleerde eilandjes van mensen te bestaan. Bonding netwerken zijn belangrijk, maar in een diverse samenleving is het noodzakelijk dat zij samengaan met **bridging netwerken**. Dat zijn de netwerken tussen mensen uit verschillende groepen in de samenleving. Zo'n bridging netwerken zijn noodzakelijk om een samenleving te kunnen vormen.

Geïnspireerd door sociaal kapitaaltheorieën gebruikt men in sociaal-culturele praktijken vaak symbolen en ontmoeting, twee middelen om respectievelijk verbindingen (bonding) en verbondenheid (bridging) te stimuleren. Symbolen representeren gedeelde waarden en

¹ Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

normen die gelijkgezinden met elkaar verbinden en laten toe dat individuele leden zich met de gemeenschap identificeren. Ontmoeting kan een belangrijke stap zijn naar meer verbondenheid tussen mensen uit verschillende groepen. Maar zoals we reeds aanhaalden volstaat louter organiseren van ontmoeting voor de decreetgever niet als voldoende inzet om de gemeenschapsvormende functie waar te maken. Uit onderzoek leren we overigens dat ontmoeting niet noodzakelijk leidt tot meer en sterkere gemeenschap, maar ook kan leiden tot vooroordelen, segregatie, racisme en uitsluiting.

4.2 Sociale cohesie benadering

Voorstanders van een sociale cohesie benadering proberen interne spanningen binnen een gemeenschap te beperken en hanteerbaar te maken en te houden. Gemeenschapsvorming stimuleert dan sociale relaties waarbij iedereen, wat de verschillen ook zijn, dezelfde basiswaarden deelt, een gezamenlijke toekomst verbeeldt. Deze benadering sluit nauw aan bij de uitgangspunten van de sociaal kapitaaltheorieën en stellen symbolen en ontmoeting voorop als belangrijke instrumenten.

Deze benadering gaat samen met een specifieke invulling van de leerfunctie: individuen ontwikkelen competenties en attitudes om volwaardig deel te kunnen uitmaken van een gemeenschap gebaseerd op gedeelde waarden en normen. Leren is dan in belangrijke mate 'socialiseren' in een vooraf bepaalde gemeenschap. Goed burgerschap of ook 'gedeeld burgerschap' is dan handelen volgens de spelregels, binnen de klijtlijnen van zo'n gemeenschap.

De laatste tijd komt er meer en meer kritiek op een eenzijdige en doorgedreven sociale cohesiebenadering². Samenleven in diversiteit stoelt volgens critici niet langer op harmonie, eensgezindheid en overeenstemming. Van echte solidariteit, zo stellen zij, kan pas sprake zijn als er een bereidheid is om de heersende consensus over het samen leven op losse schroeven te zetten. Solidariteit in diversiteit houdt dan niet langer een inpassing in het bestaande sociale weefsel in, maar een fundamenteel herdenken en herstructureren van de regels, de normen en de verwachtingen die het samenleven op diverse plaatsen mee vorm geven.

4.3 Kritische benadering

In lijn met de ideeën van Pablo Freire³ beschouwt de kritische benadering gemeenschapsvorming als een vorm van verzet tegen onderdrukkende systemen en structuren. Vandaag hangen zo'n onderdrukkende systemen en structuren sterk samen met neoliberale tendensen en globalisering.

² Schuermans, Nick & Oosterlynck, Stijn. (2015). Voorbij sociale cohesie: solidariteit in superdiversiteit. *Ruimte & Maatschappij*. 7. 10-17.

³ Freire, P. (1985). *The Politics of Education: Culture, Power and Liberation*. Westport: Greenwood Publishing Group

Vanuit een kritische benadering is gemeenschapsvorming het streven naar sociale rechtvaardigheid en naar een andere, niet-onderdrukkende positie van kansengroepen in de gemeenschap. Collectieve strijd en verzet verbindt individuen uit de kansengroepen. Gemeenschapsvormende praktijken die met zo'n strijd gepaard gaan zetten in op het ontwikkelen van een alternatieve, meer wenselijke gemeenschap.

Ook deze benadering gaat samen met een specifieke invulling van de leerfunctie: leren is dan volgens Freire⁴, in belangrijke mate 'emanciperen', volgens Van Regenmortel⁵ 'empoweren' of volgens Biesta⁶ 'subjectiveren'. Interventies in het verlengde van die benaderingen helpen individuen en groepen om vormen van onderdrukking of uitsluiting te overwinnen.

4.4 Een gemeenschap van gemeenschappen

Zowel de sociale cohesie benadering als de kritische benadering vertrekken van een vooraf bestaand beeld van wat een 'goede' gemeenschap is. Beide benaderingen vooronderstellen dat we mits de inzet van effectieve praktijken zo'n 'goede' gemeenschap ook kunnen vormen. Leerprocessen (socialiseren of emanciperen) moeten dan noodzakelijke voorwaarden bij individuele gemeenschapsleden invullen om zo'n 'goede' gemeenschap ook daadwerkelijk te realiseren. Zo bekeken vertrekken zowel de sociale cohesie benadering als de kritische benadering van een deficiëntiemodel: burgers beschikken nog niet over noodzakelijke competenties, houdingen en bewustzijn.

Daarenboven gaan beide benaderingen ervan uit dat de 'ideale' gemeenschap die voor iedereen opgaat vooraf kan bedacht worden. Toenemende (culturele) diversiteit maakt van het vooraf bedenken van een op alle vlakken algemeen geldende 'ideale' gemeenschap een quasi onmogelijke opgave. In plaats daarvan verschijnt meer en meer een samenleving waarin diverse gemeenschappen actief zijn (cf. gemeenschap als pluraliteit)⁷ en zo bijdragen aan de ontwikkeling van een nog onbestemde gemeenschap van gemeenschappen.

In zo'n gemeenschap van gemeenschappen definieert Dewey⁸ 'gemeenschap' als een praktijk, een dagelijkse opgave op basis van betrokkenheid en contact met anderen. Betrokkenheid en contact met anderen is niet louter een fysiek gegeven (samen zijn in dezelfde ruimte), maar vereist voortdurende inspanning om op zoek te gaan naar een gedeelde basis met wat anders en verschillend is. De mate waarin diverse gemeenschappen

⁴ Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. London: Penguin.

⁵ Van Regenmortel, T., (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*. 18(4), 22–42.

⁶ Biesta, G.J.J. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning and the politics of citizenship*. Rotterdam: Sense Publishers.

⁷ Cockx, F. (2010). De functie(s) van sociaal-cultureel werk. Resultaten van een visieontwikkelingstraject met, door en voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen. Brussel: socius.

⁸ Flamm, M. C. (2006). The demanding community. politicization of the individual after Dewey. *Education and Culture*, 22(1), 35-54.

Hansen, D. T. (2009). Dewey and cosmopolitanism. *Education and Culture*, 25(126-140).

zo'n voortdurende inspanningen met elkaar delen, verbindt een gemeenschap van gemeenschappen. Zo'n inspanningen vereisen ook het leren omgaan met onvermijdelijke spanningen die eigen zijn aan een superdiverse samenleving.

Interventies die een gemeenschap van gemeenschappen bevorderen gaan spanningen tussen gemeenschappen niet uit de weg maar maken die zichtbaar en bespreekbaar. Zo'n interventies gaan vaak samen met leerprocessen waarin onderhandelen centraal staat. 'Sociaal leren' sluit hier goed bij aan. De mogelijke uitkomst van sociaal leren (een ideale gemeenschap van gemeenschappen) is vooraf niet gegeven. Een 'open einde' typeert gemeenschapsvorming en de bijhorende leerprocessen.

4.5 Kruispuntdenken

In een gemeenschap van gemeenschappen ontlenen burgers aan meerdere gemeenschappen tegelijkertijd bouwstenen voor het ontwikkelen van hun eigen identiteit. Het al dan niet beschikken over een bepaald kenmerk heeft een belangrijke impact op onze positie en onze kansen. Bepaalde kenmerken worden hoger ingeschat of meer als de norm beschouwd dan andere: man versus vrouw, wit versus gekleurd, 'autochtoon' versus 'allochtoon', hetero versus LGBTQ, rijke middenklasse versus (kans)arm, jong versus oud,...

Het kruispuntdenken of intersectioneel⁹ denken speelt hier op in. Zo onderscheidt Helma Lutz¹⁰ 14 assen van identiteitsvorming die het sociale leven en de verbinding met groepen en gemeenschappen in hoge mate bepalen, en waarmee je afhankelijk van de context best rekening houdt. Kruispuntdenken vertrekt vanuit de samenhang en verwevenheid van kenmerken die mensen, groepen en gemeenschappen doen verschillen van elkaar en stelt dat wij mensen allen een maatschappelijke positie toegewezen krijgen aan de hand van factoren zoals gender, etniciteit, klasse, nationaliteit, seksualiteit,... Machtsverhoudingen spelen daarbij een belangrijke rol. De verschillende assen komen allen samen en kruisen elkaar op meerdere vlakken en bepalen zo ieders positie en de organisatie van de samenleving.

Zo bepalen niet alleen genderrollen de maatschappelijke positie van vrouwen en mannen. Immers, we zijn niet enkel vrouw of man, maar behoren tegelijkertijd tot een bepaalde 'etnische groep', sociale klasse, leeftijdsgroep, opleidingsniveau, seksuele voorkeur.... Zo is gender altijd gekoppeld aan andere maatschappelijke 'betekenisgevers' of indelingen.

⁹ Arikoglu, F., Scheepers, & Koranteng Kumi, A. (2014). Intersectioneel denken. Handleiding voor professionelen die intersectionaliteit of kruispuntdenken in de eigen organisatie willen toepassen. Brussel: Ella

¹⁰ Lutz, H., (2002). Zonder blikken of blozen. Het standpunt van de (nieuw-) realis-ten. Tijdschrift voor Genderstudies, (3), pp. 7-17.

4.6 Drie gemeenschapsdynamieken

In hun zoektocht naar een pedagogiek van solidariteit onderscheidt het DieGem-consortium¹¹ drie verschillende gemeenschapsdynamieken: een normerende, een verbindende en een onderbrekende dynamiek.

Elke gemeenschap toont rationele, sociale en politieke kenmerken. Die kenmerken zijn in wisselende mate aanwezig. De mate waarin een gemeenschap rationeel, sociaal dan wel politiek is varieert van gemeenschap tot gemeenschap, van het moment waarop en de invalshoek waarmee je naar een gemeenschap kijkt.

In een overwegend rationele gemeenschap verhoudt iedereen zich op dezelfde manier tot de geldende normen en handelt iedereen, ongeacht de verschillen, daar ook naar. Dat kan een ervaring van 'wij', van 'gemeenschap' mogelijk maken. In zo'n gemeenschap liggen de normen vrij vast en zijn ze in spelregels omschreven. Maar ook ongeschreven normen bepalen een rationele gemeenschap. De focus ligt op gelijkheid, iedereen is er gelijk voor de wet. Normerende dynamieken spelen er een belangrijke rol.

Normeren is het installeren of benadrukken van een bepaalde norm op basis waarvan we mensen als 'hetzelfde' benoemen, behandelen. Normeren kan erg diverse vormen aannemen:

- iedereen heeft dezelfde (mensen)rechten
- iedereen heeft dezelfde lidkaart
- iedereen volgt dezelfde levensstijl
- iedereen gelooft in dezelfde god
- iedereen spreekt dezelfde taal
- iedereen zet zijn vuilbak op dezelfde dag buiten
- iedereen schudt elkaar de hand
- ...

In een overwegend sociale gemeenschap raken mensen ondanks hun verschillen toch betrokken op iets wat ze samen belangrijk vinden. Daartoe is interactie tussen mensen noodzakelijk. Toevallige en informele interacties (cf. het kleine ontmoeten volgens Ruth Soenen¹²) kunnen daartoe bijdragen, maar zijn onvoldoende om een ervaring van een 'wij', een 'gemeenschap' tot stand te brengen. Zo'n interacties leiden hooguit tot convivaliteit, het verdraagzaam omgaan met anderen. Door nieuwe en meer intensieve vormen van gemeenschappelijkheid te ontwikkelen wordt zo'n ervaring van 'wij', een 'gemeenschap' wel mogelijk. Overwegend sociale gemeenschappen investeren sterk in verbindende dynamieken.

¹¹ Schuermans, N., Oosterlynck, S., Swerts, T. Vandenabeele, J. & Jans, M. (2017). Voorbij sociale cohesie: vier handvatten voor solidariteit in superdiversiteit. In N. Schuermans, J. Vandenabeele, S. Oosterlynck, M. Jans & D. Holemans (eds.): *Solidariteit in superdiversiteit. Handvatten voor concrete actie*. Leuven: Acco. p. 29-55.

¹² Soenen, R. (2006). *Het kleine ontmoeten. Over het sociale karakter van de stad*. Antwerpen: Garant.

Via verbinden kunnen we vormen van gemeenschappelijkheid ontwikkelen. Dat kan op verschillende manieren:

- gewoontes ontwikkelen die we op den duur gaan delen door bijvoorbeeld activiteiten te hernemen (gewoontevorming)
- bepaalde middelen zoals voeding of ruimte delen (gemeengoedpraktijken)
- samenwerken aan een bepaalde taak (praktijkgemeenschappen)
- delen van verhalen over het verleden (herdenkingspraktijken)
- ...

Verschillen tussen mensen van eenzelfde gemeenschap geven onvermijdelijk ook aanleiding tot wrijving, onenigheid, en conflict. In een overwegend politieke gemeenschap komen de verschillen aan bod en kan de bestaande orde in vraag gesteld worden. In de politieke gemeenschap spelen onderbrekende dynamieken een opvallende rol.

Onderbreken is het in vraag stellen van de éénstemmigheid over wat we waarnemen, denken, wensen. Onderbrekende dynamieken kunnen structurele veranderingen in de gemeenschap mogelijk maken. Ze kunnen de ontwikkeling van een gemeenschap een andere richting uitsturen. Onderbreken kan op verschillende manieren:

- staken, protesteren, betogen
- een alternatief, nieuwe praktijk, woordenschat ontwikkelen
- debat organiseren
- op begrip brengen, articuleren van ervaringen, percepties,
- ...

Ook de drie gemeenschapsdynamieken (normeren, verbinden, onderbreken) staan niet los van leerprocessen en sluiten aan bij de driedeling 'kwalificeren, socialiseren en subjectiveren' volgens Biesta¹³. Subjectificatie komt makkelijkst tot stand in een onderbrekende dynamiek. In een normerende dynamiek gaat veel tijd en aandacht naar kwalificering. Socialisatie lijkt dan weer het meest evident binnen een verbindende dynamiek. Toch is de relatie tussen leerprocessen en gemeenschapsdynamieken niet één-op-één.

4.7 De toegang tot gemeenschappen

Zij die wat er gedeeld wordt in een welbepaalde gemeenschap daadwerkelijk willen en kunnen delen, kunnen toegang tot die gemeenschap krijgen. Of andersom, zij die dat niet willen of kunnen delen zijn uitgesloten. Dat brengt ons bij diverse begrippen en bijhorende processen en strategieën die de toegang tot een gemeenschap bepalen:

- inclusie
- exclusie of uitsluiting
- segregatie

¹³ Biesta, G.J.J. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning and the politics of citizenship*. Rotterdam: Sense Publishers.

- integratie
- assimilatie

De betekenis van deze begrippen wordt helder uitgewerkt in de bijdrage van Sami Zemni en Joachim Ben Yakoub aan GEMEEN.D¹⁴.

4.8 Bronnen van solidariteit, bouwstenen voor gemeenschap

Wat maakt dat mensen zich verbonden weten met een gemeenschap? ‘Solidariteit’ antwoorden sociale wetenschappers. Zelfs toen de sociologie nog in haar kinderschoenen stond, dichtten grondleggers zoals Karl Marx, Max Weber en Emile Durkheim solidariteit een centrale plaats toe. Elk van die zwaargewichten zocht de bron van solidariteit weliswaar in heel verschillende richtingen. Op basis van hun werk onderscheidt het DieGem-consortium¹⁵ vandaag vier bronnen van solidariteit: wederzijdse afhankelijkheid, gedeelde waarden en normen, strijd en ontmoeting.

Wederzijdse afhankelijkheid

Een eerste bron van solidariteit haakt in op sociale verschillen en individualisering. Volgens deze liberale opvatting houdt het bewustzijn dat we van elkaar afhankelijk zijn ons samen.

Gedeelde waarden en normen

Anderen vrezen dat sociale banden op basis van wederzijdse afhankelijkheid niet sterk genoeg zijn om egoïsme in te dammen. Communitaristen stellen gedeelde waarden en normen voorop als het cement van een gemeenschap.

Strijd

Zowel het liberale als het communautaire model houden weinig rekening met macht. Samen ten strijde trekken leidt nochtans tot sterke vormen van lotsverbondenheid. Een gemeenschap die sterk steunt op zo’n lotsverbondenheid verbindt niet alleen. Strijd sluit sowieso ook uit.

Ontmoeting

Ontmoeting komt tot stand op een microniveau, daar waar mensen elkaar al dan niet toevallig tegenkomen. Pleitbezorgers van het interculturele model stellen dat toevallige ontmoetingen een bron van solidariteit kunnen zijn. Dit leidt tot wederzijds respect en tolerantie en biedt een voedingsbodem voor gemeenschapsvorming.

¹⁴ Zemni, S. & Ben Yakoub, J. (). Inclusieve maatschappij. In: *Gemeen.d.* Brussel: socius.

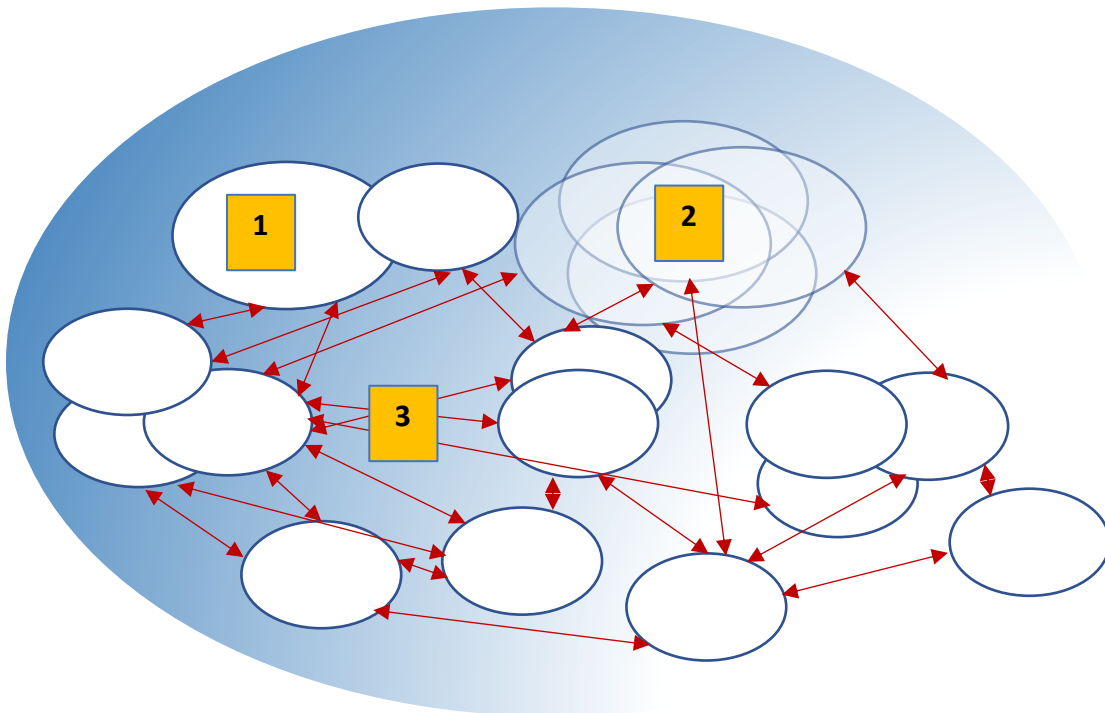
¹⁵ Schuermans, N., Oosterlynck, S., Swerts, T. Vandenabeele, J. & Jans, M. (2017). Voorbij sociale cohesie: vier handvatten voor solidariteit in superdiversiteit. In N. Schuermans, J. Vandenabeele, S. Oosterlynck, M. Jans & D. Holemans (eds.): *Solidariteit in superdiversiteit. Handvatten voor concrete actie.* Leuven: Acco. p. 29-55.

4.9 Sociaal-cultureel werkers en hun positionering

Net als de decreetgever onderkennen we dat onze actuele samenleving uit een dynamisch, heterogeen geheel van deels overlappende gemeenschappen bestaat.

Onze hedendaagse samenleving kan je bijgevolg presenteren als een complex samenspel van zeer veel en soms ook erg uiteenlopende gemeenschappen: van een informele vriendengroep tot een vakbond, van een arbeidsorganisatie tot de aanhang van een politieke partij, van een toevallig en kortstondig samenwerkingsverband tot een gezinsbond met een lange traditie, van een gesloten facebookgroep tot een open netwerk van slachtoffers met een vergelijkbare ervaring, van een kleine groep deelnemers aan een eendaagse vorming tot een praktijkgemeenschap van ingenieurs, ...

Elk venndiagram in onderstaande figuur representeert een specifieke gemeenschap. De peilen tussen en de doorsnedes van de venndiagrammen representeren het complex samenspel.

Sociaal-cultureel werkers kunnen in relatie tot één of meer gemeenschappen verschillende posities innemen.

- beroepsinzet dat hoofdzakelijk vertrekt van en focust op processen in één gemeenschap (in sterke mate leefwereldgericht, bonding) (1)
- beroepsinzet dat hoofdzakelijk speelt op de gedeelde ruimte van twee of meerdere gemeenschappen (bridging) (2)
- beroepsinzet dat hoofdzakelijk vertrekt van en focust op het complex samenspel van gemeenschappen (in sterke mate systeemgericht). Machtsverhoudingen tussen verschillende gemeenschappen spelen hier een belangrijke rol. (3)

De positie van waaruit je werkt, bepaalt mee hoe je de gemeenschapsvormende functie vorm kan geven. Elke positie vereist de inzet van specifieke strategieën, werkvormen en technieken en gaat samen met specifieke sociaal-culturele competenties.

5. Tot slot: de relatie met de drie rollen en de andere functies

Kies je voor de gemeenschapsvormende functie, dan zal je die functie inzetten in een functiemix en ook moeten aantonen hoe die functie en functiemix bijdragen tot het realiseren van de drie rollen van het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

De hierboven behandelde inspiratiebronnen en invalshoeken voor het realiseren van de gemeenschapsvormende functie kan je, soms vanzelfsprekend, soms minder vanzelfsprekend met de andere functies en met de drie rollen van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in verband brengen. Om deze 'Aan de slag met de gemeenschapsvormende functie' af te ronden presenteren we in onderstaand schema een eerste vingeroefening om de hierboven gepresenteerde invalshoeken te verbinden met de andere functies en met de rollen.

	leerfunctie	maatschap. bewegingsfunctie	culturele functie	verbindende rol	kritische rol	laborol
sociaal kapitaal		activeren	symbolen	bonding, bridging, ontmoeting		
sociale cohesie	kwalificeren, socialiseren	activeren	symbolen, vooraf bepaald beeld van de 'ideale' gemeenschap	ontmoeting		
kritische benadering	emanciperen, empoweren	wenselijke samenleving ontwikkelen, onderdrukking overwinnen	vooraf bepaald beeld van de 'ideale' gemeenschap		verzet, bewustzijn	
gemeenschap van gemeenschappen	sociaal leren			betrokkenheid en contact met anderen, (voortdurend) zoeken naar een gedeelde basis	spanningen bespreekbaar maken	bijdragen aan een nog onbestemde gemeenschap van gemeenschappen
gemeenschapsdynamieken	kwalificeren, socialiseren, subjectiveren	protesteren, debat organiseren,	normeren, gemeenschappelijke gewoontes ontwikkelen	verbinden, interacties organiseren, delen, samenwerken	onderbreken, in vraag stellen,	gemeen goed ontwikkelen, alternatieven ontwikkelen
toegang tot gemeenschappen	Integreren, assimileren,			inclusie	segregatie en uitsluiting publiek maken	
bronnen van solidariteit		wederzijdse afhankelijkheid benoemen, organiseren	gedeelde waarden en normen	ontmoeting	strijd	